

УДК 159.9:316.61

DOI <https://doi.org/10.32782/2312-8437.53.2024-1.12>

ХАВУЛА Роман – кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, Дрогобич, Україна, індекс 82100 (romankhavula@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8240-0184>

СУЧАСНА ПСИХОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНОЇ ВЗАЄМОДІЇ: РІЗНОВЕКТОРНІСТЬ ДОСЛІДЖЕНЬ

Анотація. Мета роботи. У статті здійснено узагальнений огляд поліваріантності висвітлення особливостей психології соціальної взаємодії, зокрема типові тематичні вектори й підходи вивчення феноменів психологічного впливу.

Методологія дослідження базується на методах науково-теоретичного вивчення: аналіз, синтез, абстрагування, узагальнення, що дало змогу встановити специфіку сучасних різновекторних досліджень у галузі психології соціальної взаємодії.

Наукова новизна. Здійснено огляд науково-психологічної джерелознавчої бази з проблем психології соціальної взаємодії. Виявлено, що психологічне вивчення особливостей впливу на особистість постає одним з домінуючих векторів наукового пошуку. Систематизовано знання про особливості впливу, спричинені новим суспільним етапом. Констатується, що здобувачу вищої освіти необхідно знати фундаментальні особливості впливу на особистість, різноманітність підходів до розуміння психологічного впливу та здійснювати вибір оптимальних методів і програм оптимізації системи переконань особистості в кризових умовах та розвитку інформаційної зрілості особистості.

Висновки. Розкрито мету навчальної дисципліни «Психологія соціальної взаємодії», загальні та спеціальні компетентності, якими оволодіватиме студент при її вивченні та програмні результати навчання. Обґрунтовано доцільність включення в освітньо-професійну програму для підготовки практичних психологів магістерського рівня вищої освіти навчальної дисципліни «Психологія соціальної взаємодії» та наведено орієнтовний перелік тематики аудиторних занять. Оволодіння здобувачами вищої освіти особливостями та механізмами впливу стане основою для розробки і впровадження ефективних стратегій взаємодії та впливу на інших. Вивчення сучасних концепцій дозволить здобувачам вищої освіти ознайомитися з різноманітністю підходів до розуміння психологічного впливу та здійснювати вибір оптимальних методів для різних ситуацій. Засвоєння основ проблеми соціально-психологічної безпеки допоможе здобувачам вищої освіти стати свідомими та відповідальними учасниками соціальної взаємодії та сприятиме створенню безпечного психологічного середовища.

Ключові слова: взаємодія, соціальна взаємодія, особливості взаємодії, вплив, особливості впливу, освітньо-професійна програма, спеціальні компетентності, результати навчання.

KHAVULA Roman – Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor at the Department of Psychology, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24, Ivan Franko str., Drohobych, Lviv region, Ukraine, postal code 82100 (romankhavula@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8240-0184>

MODERN PSYCHOLOGY OF SOCIAL INTERACTION: DIVERSITY OF RESEARCH

Abstract. The goal of the work. The article provides a generalized review of the multivariate coverage of the features of the psychology of social interaction, in particular, typical thematic vectors and approaches to studying the phenomena of psychological influence.

The research methodology is based on the methods of scientific and theoretical study: analysis, synthesis, abstraction, generalization, which made it possible to establish the specificity of modern multi-vector research in the field of psychology of social interaction.

Scientific novelty. A review of the scientific and psychological source base on the problems of the psychology of social interaction was carried out. It was revealed that the psychological study of the peculiarities of the influence on the personality becomes one of the dominant vectors of scientific research. Knowledge about the peculiarities of the influence caused by the new social stage is systematized. It is stated that the student of higher education needs to know the fundamental features of the influence on the personality, the variety of approaches to understanding the psychological influence, and to choose the optimal methods and programs for optimizing the system of personal beliefs in crisis conditions and developing the informational maturity of the personality.

Conclusions. The purpose of the educational discipline «Psychology of Social Interaction», the general and special competences that the student will master while studying it, and the program results of the study are disclosed. The expediency of inclusion in the educational and professional program for the training of practical psychologists of the master's level of higher education of the academic discipline "Psychology of social interaction" is substantiated, and an approximate list of subjects of classroom classes is given. Mastering the features and mechanisms of influence by students of higher education will become the basis for the development and implementation of effective strategies of interaction and influence on others. The study of modern concepts will allow students of higher education to familiarize themselves with a variety of approaches to understanding psychological influence and make a choice of optimal methods for different situations. Mastering the basics of the problem of social and psychological safety will help students of higher education to become conscious and responsible participants in social interaction and will contribute to the creation of a safe psychological environment.

Key words: interaction, social interaction, features of interaction, influence, features of influence, educational and professional program, special competencies, learning outcomes.

Постановка проблеми. Сучасна психологічна думка поміж інших актуальних тематичних напрямів активно вивчає особливості взаємодії психології людини. З метою вдосконалення освітньої програми «Практична психологія» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 053 «Психологія», галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» і формування загальних та спеціальних фахових компетентностей на високому рівні, впроваджується обов'язковий компонент програми «Психологія соціальної взаємодії». Для підвищення ефективності освітнього процесу реалізації його логічної побудови, чітко продумуються та збалансовуються структури робочих програм, вдалим поєднанням теорії та практики при підготовці магістрів.

Актуальність зазначеної проблеми, оволодіння відповідними програмними компетентностями на високому рівні та ефективна реалізація запланованих результатів навчання зумовили вибір теми нашого дослідження.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Теоретичні та емпіричні дослідження особливостей взаємодії та впливу сьогодні є предметом дослідження багатьох українських науковців, які характеризуються поліваріантністю та різновекторністю. Сучасна психологія відзначається розгалуженою багатогранністю, а охоплювана тематика містить численний перелік як узагальнювальних методологічних психологічних дискурсів про особливості взаємодії, впливу на особистість так і конкретних емпіричних замірів певних досліджуваних компонентів.

Кузіна Є.І. розкриває психологічні механізми інформаційного впливу на особистість дорослої людини, а саме: психологічні механізми відображення інформації; психологічні механізми соціальної зумовленості інформаційної поведінки; психологічні механізми особистісної зумовленості інформаційної поведінки та емпірично їх досліджує (Кузіна, 2023).

У енциклопедичному словнику з соціальної психології розширений та доповнений психологічний зміст основних категорії, які доцільно поглиблено вивчати при розкритті теми фундаментальні особливості впливу, а саме: взаємодія, групова взаємодія, міжособистісна взаємодія, соціальна взаємодія, компетентність соціально-психологічна, авторитет, конформізм, нонконформізм, референтна група, соціальна фасилітація, соціальна інгібіція (Хавула, Гриник, 2023).

У дослідженні, присвяченому вивченню соціально-психологічних особливостей системи переконань особистості в кризових умовах, Гуляєва А.С. обґрунтовує теоретико-методологічні засади та методичну базу дослідження системи переконань особистості в кризових умовах, спрямованих на вивчення психологічних компонентів і предикатів системи переконань у взаємодії з провідними соціально-психологічними особливостями особистості (Гуляєва, 2023).

Давидова О.В. теоретично обґрунтовує та емпірично досліджує психологічні особливості впливу педагогічних стереотипів на професійну діяльність учителя (Давидова, 2017).

Столярчук О.А. досліджуючи психологію становлення фахівця в умовах різновекторності універсуму аргументує необхідність удосконалення психологічного супроводу професіоналізації особистості на етапі її фахової підготовки в контексті розповсюдженості суперечливого характеру становлення фахівця в складних соціально-економічних умовах (Столярчук, 2019).

Матеріали дисертаційних робіт у яких розкриті методи і засоби виявлення інформаційно-психологічної маніпуляції в онлайн-спільнотах (Лазурак, 2018); сугестія як засіб формування громадської думки (Руденко, 2022) також можуть бути використані в освітньому процесі вищих навчальних закладів для оновлення змісту навчальної дисципліни «Психологія соціальної взаємодії».

Мета дослідження – здійснити узагальнений огляд поліваріантності висвітлення особливостей психології соціальної взаємодії, зокрема типові тематичні вектори й підходи вивчення феноменів психологічного впливу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Серед сучасних актуальних тематичних напрямів психологічної думки інтенсивно вивчаються особливості взаємодії та впливу, аналітичний огляд типових тематичних домінант який ми маємо на меті здійснити.

Взаємодія – процес безпосереднього або опосередкованого впливу об'єктів (суб'єктів) один на одного, що породжує їхню взаємну обумовленість і зв'язок та здійснюється за допомогою соціальної діяльності. Виступає як інтегруючий фактор, що сприяє утворенню структур. Особливість взаємодії – її причинна обумовленість, оскільки кожна із взаємодіючих сторін виступає як причина іншої та як наслідок одночасного зворотного впливу протилежної сторони, що обумовлює розвиток об'єктів та їхніх структур. Якщо при взаємодії виявляється протиріччя, то вона виступає джерелом саморуху і саморозвитку структур. Серед різновидів взаємодій розрізняють: діадичну взаємодію, співробітництво, суперництво, педагогічну взаємодію, соціальну взаємодію. Дослідження взаємодії між людьми включає в себе вивчення таких аспектів як взаємодія в групах, взаємодія між різними культурами та гендерами, взаємодія між батьками та дітьми, взаємодія в романтичних стосунках та інших сферах життя, взаємодія з ЗМІ. Основною метою досліджень взаємодії є визначення факторів, які впливають та ефективність комунікації між людьми, а також встановлення та аналіз спільних понять та цінностей, які визначають ефективну взаємодію між людьми. Дослідження взаємодії в психології також орієнтовані на чинники, що впливають на ефективну взаємодію між людьми, які можуть бути причиною конфліктів та способи як їх уникнути, а також на розуміння процесів взаємодії між людьми, які можуть виникати в різних ситуаціях та залежати від контексту взаємодії. Важливою задачею є розробка стратегій та методів взаємодії, які дозволяють покращити комунікацію та взаєморозуміння між людьми, зокрема в міжкультурному контексті. Загалом дослідження взаємодії в психології є важливим напрямом, який дозволяє краще розуміти процеси комунікації та взаємодії між людьми, що сприяє розвитку ефективних стратегій та методів взаємодії, зниженню конфліктів та покращенню взаєморозуміння в різних сферах життя (Хавула, Гриник, 2023, с. 63–64).

Відповідно до авторської позиції Л.В. Клочек, задекларованої у дисертаційному дослідженні, соціальна взаємодія – це взаємно зумовлені дії сторін у процесі спілкування і виконання суб'єктами спільної діяльності. Результатом цього є налагодження взаємин при вирішенні питань щодо визначення міри внесків кожного у реалізацію спільної мети і соціально справедливого розподілу винагород, заохочень чи покарань за дії. Компонентами соціальної взаємодії є її сторони, їх зв'язок, взаємовплив, зміни в особистості та поведінці учасників (Клочек, 2019, с. 64)

У дисертаційному дослідженні Кузіної Є.І. здійснено узагальнення й систематизацію філософського, соціологічного та психологічного підходів до проблематики інформаційного впливу на особистість; визначено та описано психологічні механізми інформаційного впливу як чинника зрілої/незрілої інформаційної поведінки особистості; запропоновано параметри інформаційної зрілості та навчально-розвивальна програму «Розвиток інформаційної зрілості» Інформаційну поведінку вчена визначає як активність особистості, яка полягає у здатності споживати інформацію, формувати до неї адекватне емоційне ставлення, здійснювати її раціональний аналіз, приймати усвідомлені рішення щодо інформаційного контенту для забезпечення умов та засобів досягнення мети. Аналізуючи інформаційне суспільство та закономірності існування

в ньому людини, Кузіна Є.І. дійшла висновку, що воно створює об'єктивні фактори інформаційного впливу, результати якого залежать від суб'єктивних чинників – особистісні властивості та поведінка, що визначають вразливість людини до позитивних і негативних впливів інформації. Зрілі індивіди мають більш критичне ставлення до інформації, здатні здійснювати об'єктивну оцінку та розуміти її значення в контексті соціального оточення. (Кузіна, 2023).

Гуляєва А.С. доводить, що формування переконань відбувається здебільшого внаслідок активної когнітивної (пізнавальної) діяльності особистості; при цьому велике значення має й некритичне привласнення вже наявних переконань (особливо у дитинстві); переконання здатні також формуватися внаслідок дії механізмів психологічного захисту. Вчена з'ясувала, що система переконань створює матрицю життя особистості, додає життєвої впевненості, закладає базис її світогляду, з якого постає пізнання й оцінка дійсності. Переконання скеровують поведінку особистості та слугують підставою мотиваційно-вольової діяльності для виконання повсякденних завдань. Базові переконання особистості можуть суттєво мінятися під впливом неопрацьованих психологічних травм та кризових подій, внаслідок яких докорінно змінюються її установки та поведінкові патерни. У дисертаційному дослідженні Гуляєва А.С. розкрила критеріально-ступеневі характеристики сформованості системи переконань особистості в кризових умовах (у перебігу вимушеного переселення) та розробила соціально-психологічну програму оптимізації системи переконань особистості в кризових умовах, засновану на принципах системності, динамічності, гнучкості, диференційованого прогнозування, перспективності, та проведено оцінку її ефективності (Гуляєва, 2023).

Давидова О.В. виокремила особливості процесу стереотипізації через критерії функціонування «перехідних форм» на шляху до нової ідентичності особистості вчителя та взаємодії тенденцій до стереотипізації і стилю дидактичної комунікації вчителів; визначила рівні розвитку дидактичної комунікації вчителів (фасилітативний, диференційно-орієнтований, контролюючий) та обґрунтувала відмінності в параметрах педагогічної компетентності представників кожного рівня; виявлено через існування нелінійних зв'язків контекстуальну роль педагогічних стереотипів, що залежать від специфічних умов конкретних педагогічних ситуацій; розробила та апробувала програму екофасилітативного психологічного супроводу ситуативно-обумовленої стереотипізації професійної діяльності учителів.

Також у сучасній українській психології можна виокремити тематичні дослідження Столярчука О.А. присвячені аналітичному теоретико-емпіричному вивченню феноменології впливу криз фахового навчання на формування професійного універсуму; вплив предметного «егоїзму» викладача на мотивацію навчання студентів. Вчений доводить, що чинниками становлення особистості є індивідні характеристики, соціальний вплив та активність, а здобуття вищої освіти є сенситивним для становлення особистості фахівця як поліфакторного процесу, пронизаного впливом зовнішнього, соціального чинника, тобто загального універсуму, та власної психофізичної активності – особистісного універсуму. Вплив універсуму має різновекторний характер, що зумовлює суперечливість становлення особистості фахівця (Столярчук, 2019).

Гуменюк О. у своїй авторській концепції під соціально-психологічним організаційним впливом як основою розвивальної взаємодії вчителя і учнівської групи (викладача і студентів) у системі інноваційного навчання розуміє багатосторонній процес (впливу, взаємовпливу, самовпливу і самотворення), котрий втілюється за допомогою оргкодів, що функціонують у структурі оргклімату, й водночас забезпечує динаміку різних форм активності (поведінка, діяльність, вчинок, самореалізація), які, зі свого боку, спричиняють утворення образів суб'єктивності (суб'єкт, особистість, індивідуальність, універсум). Налагодження полідіалогічного оргвпливу між педагогом і групою учнів (студентів) здійснюється завдяки різновидам змісту розвивальної взаємодії (психолого-педагогічний, навчально-предметний, методично-засобовий, управлінсько-технологічний) та класам діяння (пізнавально-суб'єктному впливові, нормативно-особистісному взаємовпливові, ціннісно-індивідуальнісному самовпливові, духовно-універсумному самотворенню), що утворюють фрактальну систему психологічної регуляції та самоорганізації циклу культуротворення людини (Гуменюк, 2003, с. 11–13).

У монографічному дослідженні американського психолога Роберта Чалдіні висвітлено розлогий аналітичний спектр проблем пов'язаних з засобами впливу, універсального правила взаємного обміну як інструмента для отримання поступок у іншої людини, взаємних поступок та інших принципів діяння у системі соціальних взаємостосунків (Чалдіні, 2015).

Важливим є навчання правил опору ситуативним впливам та протидії небажаним впливам, які розроблені Філіпом Зімбардо на основі проведеного Стенфордського тюремного експерименту (Зімбардо, 2019, с. 543–548).

Метою викладання навчальної дисципліни «Психологія соціальної взаємодії» на другому магістерському рівні вищої освіти за спеціальністю 053 психологія є ознайомлення студентів з базовими категоріями у галузі психології впливу, особливостями, видами та механізмами психологічного впливу в усіх його проявах, а також забезпечити формування спеціальних (фахових, предметних) компетентностей спеціальності. Під час вивчення навчальної дисципліни здобувачі освіти повинні оволодіти відповідними програмними компетентностями. Результатом вивчення дисципліни є формування *загальних компетентностей*, а саме: здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях, а також здатність мотивувати людей та рухатися до спільної мети. Основними *фаховими (спеціальними) компетентностями*, якими необхідно оволодіти здобувачам вищої освіти є здатність ефективно взаємодіяти з колегами в моно- та мультидисциплінарних командах та здатність дотримуватися у фаховій діяльності норм професійної етики та керуватися загальнолюдськими цінностями.

Програмні результати навчання стосується здійснення пошуку, опрацювання та аналізу професійно важливих знань із різних джерел із використанням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій; розробки і впровадження просвітницьких матеріалів та освітніх програм, отримання зворотного зв'язку, оцінювання якості; вирішення етичних дилем з опорою на норми закону, етичні принципи та загальнолюдські цінності; здійснення аналітичного пошуку відповідної до сформульованої проблеми наукової інформації та оцінювати її за критеріями адекватності; визначати, аналізувати та пояснювати психічні явища, ідентифікувати психологічні проблеми та пропонувати шляхи їх розв'язання.

До *запланованих результатів* навчання входять наступні: уміння визначати психологічні особливості впливу (види, форми, стратегії, концепції та технології психологічного впливу; складати програму психологічного дослідження явища впливу; аналізувати вплив у малих групах, міжособистісній взаємодії та вплив ЗМІ), організувати ефективний вплив та протидіяти маніпуляції (оцінювати результативність використаних стратегій впливу; володіти навичками конструктивного впливу та контрвпливу; забезпечувати розвиток навичок цивілізованої взаємодії, активізувати особистісний ресурс ефективного впливу у майбутній професійній діяльності).

В процесі вивчення дисципліни «психологія соціальної взаємодії» у змістовому доцільно розглядати наступні теми: фундаментальні особливості та механізми впливу; суть та сучасні концепції психологічного впливу; основні напрямки та методи психологічних досліджень феномену впливу; види, стратегії, способи, концепції і практики психологічного впливу; маніпулятивний, сугестивний та інші способи психологічного впливу; поведінкові і групові методи впливу; особливості впливу ЗМІ на індивідуальну та масову свідомість; соціально-психологічна безпека особистості і вплив.

Висновки. Отже, психологічне вивчення окресленої проблематики постає одним з домінуючих векторів наукового пошуку у сучасній науці. Узагальнюючи, зазначимо, що збільшення кількості науково-психологічних досліджень пов'язаних з особливостями впливу на особистість набувають все більшої актуальності насамперед через російсько-українську війну в процесі якої застосовуються різноманітні прийоми масового впливу за допомогою пропаганди, маніпулятивної подачі інформації, дезінформації, диверсифікації громадської думки, поширення чуток з метою зміни поведінки, установок, намірів, уявлень. Оволодіння здобувачами вищої освіти особливостями та механізмами впливу стане основою для розробки і впровадження ефективних стратегій взаємодії та впливу на інших. Вивчення сучасних концепцій дозволить здобувачам вищої освіти ознайомитися з різноманітністю підходів до розуміння психологічного впливу та здійснювати вибір оптимальних методів для різних ситуацій. Засвоєння методів досліджень феномену впливу дозволить проводити наукові дослідження в галузі психології взаємодії та впливу, розробляти та вдосконалювати методи практичної роботи. Розуміння основ проблеми соціально-психологічної безпеки допоможе здобувачам вищої освіти стати свідомими та відповідальними учасниками соціальної взаємодії та сприятиме створенню безпечного психологічного середовища.

Проведений методологічний аналіз різновекторних досліджень не вичерпує всіх аспектів проблеми вивчення психології соціальної взаємодії. Перспективи подальших наукових студій вбачаються у вивченні особливостей соціальної взаємодії на різних етапах онто- та соціогенезу особистості; у апробації напрацювань українських та зарубіжних науковців в процесі проведення лекційних і практичних занять з дисципліни «Психологія соціальної взаємодії».

Література

- Гуляєва А. С. Соціально-психологічні особливості системи переконань особистості в кризових умовах : дисертація на здобуття ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.05 «Соціальна психологія; психологія соціальної роботи». Київ : Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля. 2023. 226 с.
- Гуменюк О. Є. Психологія впливу : монографія. Тернопіль : Економічна думка, 2003. 304 с.
- Давидова О. В. Психологічні особливості впливу педагогічних стереотипів на професійну діяльність учителя : дисертація на здобуття ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 «Вікова та педагогічна психологія». Київ: Університет менеджменту освіти. 2017. 246 с.
- Зімбардо Ф. Ефект Люцифера. Чому хороші люди чинять зло. Київ : Yakaboo Publising, 2019. 592 с.
- Ключек Л. В. Психологія соціальної справедливості у педагогічній взаємодії : дисертація на здобуття наукового ступеня доктора психологічних наук (19.00.07). Київ, 2019. 565 с.
- Кузіна Є. І. Психологічні механізми інформаційного впливу на особистість дорослої людини: дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 19.00.07 «Вікова та педагогічна психологія» (053 Психологія);. Кривий Ріг : Криворізький державний педагогічний університет, 2023. 200 с.
- Лазурак З.Д. Методи і засоби виявлення інформаційно-психологічної маніпуляції в онлайн-спільнотах: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата технічних наук. Львів, 2018. 191 с.
- Руденко Н. В. Сугестія як засіб формування громадської думки : дисертація за спеціальністю 061 «Журналістика». Суми : Сумський державний університет. 2022. 235 с.
- Столярчук О. В. Психологія становлення фахівця в умовах різновекторності універсуму : дисертація на здобуття наукового ступеня доктора психологічних наук (19.00.07). Київ, 2019. 534 с.
- Хавула Р., Гриник І. Енциклопедичний словник з соціальної психології. Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2023. 246 с.
- Чалдині Р. Психологія впливу. Пер. з англ. М. Skorobogatova. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2015. 368 с.

References

- Huliaieva, A. S. (2023). Sotsialno-psykholohichni osoblyvosti systemy perekonannya osobystosti v kryzovykh umovakh [Socio-psychological features of the individual's belief system in crisis conditions]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv: Skhidnoukrainskyi natsionalnyi universytet imeni Volodymyra Dalia [in Ukrainian].
- Humeniuk, O. Ye. (2003). *Psykhologhiia vplyvu [The psychology of influence]*. Ternopil: Ekonomichna dumka [in Ukrainian].
- Davydova, O. V. (2017). Psykhologichni osoblyvosti vplyvu pedahohichnykh stereotypiv na profesiinu diialnist [Psychological features of the impact of pedagogical stereotypes on the teacher's professional activity]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv: Universytet menedzhmentu osvity [in Ukrainian].
- Zimbardo, F. (2019). *Efekt Liutsyfera. Chomu khoroshi liudy chyniat zlo [The Lucifer Effect. Understanding how good people turn evil]*. Kyiv: Yakaboo Publising [in Ukrainian].
- Kliuchek, L. V. (2019). Psykhologhiia sotsialnoi spravedlyvosti u pedahohichnii vzaiemodii [Psychology of social justice in pedagogical interaction]. *Doctor's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
- Kuzina, Ye. I. (2023). Psykhologichni mekhanizmy informatsiinoho vplyvu na osobystist dorosloi liudyny [Psychological mechanisms of information influence on the personality of an adult]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kryvyi Rih: Kryvorizkyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet [in Ukrainian].
- Lazurak, Z. D. (2018). Metody i zasoby vyivlennia informatsiino-psykhologichnoi manipuliatsii v online-spilnotakh [Methods and means of detecting information and psychological manipulation in online communities]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Lviv [in Ukrainian].
- Rudenko, N. V. (2022). Suhestiia yak zasib formuvannia hromadskoi dumky [Suggestion as a means of forming public opinion]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Sumy : Sumskyi derzhavnyi universytet [in Ukrainian].
- Stoliarchuk, O. V. (2019). Psykhologhiia stanovlennia fakhivtsia v umovakh riznovektornosti universumu [The psychology of becoming a specialist in the conditions of multi-vector universe]. *Doctor's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
- Khavula, R., & Hrynyk, I. (2023). *Entsyklopedychnyi slovnyk z sotsialnoi psykholohii [Encyclopedic dictionary of social psychology]*. Drohobych: Redaktsiino-vydavnychi viddil Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu Imeni Ivana Franka [in Ukrainian].
- Chaldyni, R. (2015). *Psykhologhiia vplyvu [The psychology of influence]*. (M. Skorobogatova, Trans). Kharkiv : Knyzhkovyi Klub «Klub Simeinoho Dozvillia» [in Ukrainian].